

БРАКЪТ И СЕМЕЙНИТЕ ОТНОШЕНИЯ В ДРЕВНОИЗТОЧНИТЕ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Доц. д-р Христо Павлов
Бургаски свободен университет

Резюме. В настоящата статия са изследвани отношенията, свързани с брака и семейството, в страните от Древния изток. Представени са техните специфики в Древен Египет, Вавилон, Древна Индия и Древен Китай. Изследването им прави възможно да се достигне до генезиса и да се проследи и обясни по-добре развитието на брака и семейните отношения.

Ключови думи: брак; семейни отношения; история на правото; Древен изток

Изследването на разнообразието и уникалността на древните цивилизации, отдалечени по време и пространство от настоящето, е предпоставка за осъзнаване на тяхното влияние върху съвременния свят. Особен научен интерес представляват отношенията, свързани с брака и семейството в Древния изток. Основни източници на правото в древноизточните цивилизации са обичаите, които дълги години остават незаписани, а са се запазили чрез устното предаване на традициите в обществото. Религиозните вярвания и моралните ценности в този исторически период също оказват особено голямо влияние на обществените отношения. Характерна за страните от Древния изток е ялната изразена патриархалност в семейството. В установените правила на семейното и наследственото право на всички тези държави могат да се проследят специфичните черти на това семейство, като подчинено и принижено положение на жените и децата в него, неравенството на правата на наследяване на жените и мъжете и редица други. Многобройните постижения на тези древни общества оказват забележително въздействие върху формирането и структурата на нашата съвременна цивилизация и право. Изследването на отношенията прави възможно да се достигне до генезиса и да се проследи и обясни по-добре развитието на брака и семейните отношения (İlyaz 2024).

1. Бракът и семейните отношения в Древен Египет

Бракът в Древен Египет се сключва чрез договор, в който жената действа

като независима страна и се договаря самостоятелно. При сключването му не се прилагат религиозни церемонии.

Допустим е бракът между роднини. Фараоните и чиновниците често се женят за сестрите си (според съвременни оценки до 5% от браковете вместо 1 – 2% в повечето други случаи сред другите съсловия).

Египетското семейно право запазва значителни следи от матриархата. Бащата, майката и братът на майката се ползват с голямо уважение.

Жената запазва своята собствена зестра по време на брака. Мъжът дори трябва да предостави определени суми за разходите на съпругата си, а също и за гарант за сигурността на нейното имущество.

Надписи и рисунки, датиращи от епохата на Старото царство, показват активното участие на жените както в икономическата, така и в религиозната сфера на обществения живот. Една жена може да притежава и отчуждава имущество, да бъде страна по договор, да води дело в съда и да прави завещание. С помощта на баща си или съпруга си тя може да действа като свидетел. Тази ситуация продължава и в следващите периоди от историята на древния Египет.

Папирус, датиращ от края на Средното царство, който сега се съхранява в Бруклинския музей, съдържа текст на документ, по силата на който се дава на жена на име Сенебтиси собственост върху 95 домакински прислуги. Друг запазен документ от епохата на Новото царство свидетелства, че съдът признава правото на жените да притежават земя (Tomsinov 2011).

Бракът в Древен Египет по правило е моногамен. Полигамията не е забранена, но е приемлива. Тя е рядко явление в древноегипетското общество. При проучването на надписи, датиращи от епохата на Старото царство, при които е описан съставът на семейства, се установяват случаи, в които съпругът има няколко жени. Преобладаващо тези бракове са на семейства на богатите египтяни, при които мъжете заемат високи позиции в държавата и имат финансовата възможност да си позволят няколко жени. В повечето случаи египтяните вземат за съпруги и други жени, за да си осигурят синове или деца, които първата жена не е могла да роди поради някаква причина. Интересна е легендата, според която от жените и наложниците си египетският фараон Рамзес II (XIII в. пр. н. е., живял около 90 години, от които 67 управлявал страната) има над 200 деца (Grafskiy 2007).

Няма доказателства за развод и последиците от него до Късното царство. В Древен Египет разводът се е счита за нормално явление, но не се одобрява. Съществуват запазени документи, които свидетелстват, че често преди брака се сключва споразумение, в което жената описва собствените си притежания при встъпване в брачния съюз, за да ги запази в случай на развод. При развод съпругата също така получава определена сума пари, а децата ѝ запазват правото на бащиното наследство (Tomsinov 2011).

Историческите паметници показват, че в древноегипетското общество в нередки случаи след първия брака е сключван втори.

Децата имат определена независимост и разполагат с имущество. На тях им се възлага задължението да се грижат за родителите си. Последните са длъжни да поддържат своите деца, поради което още приживе предават на децата цялото си имущество. Децата по традиция също са задължени да се грижат за гробовете на родителите си. За тази цел един от членовете на семейството се определя за отговорник да се грижи за гроба и е надарен с постоянен или временен материален фонд, който притежава и използва само по предназначение.

При липса на деца съпругата става единствен наследник. Древните египтяни имат възможност да съставят специално завещание, официално регистрирано в полза на едно или друго от децата си, включително дъщери.

2. Брачните отношения според законите на Хамурапи

Бракът се сключва въз основа на писмен договор между младоженеца и бащата на бъдещата съпруга. Брак се признава за действителен само при наличието на такъв договор – чл. 128 ЗХ. Разрешени са смесени бракове – между роби и свободни хора. В такива случаи робът може да придобие статус на свободен човек, а децата при всички положения са свободни. Сурово се наказват случаи на бракове между роднини.

Бащата на булката, след предварителното съгласие на дъщеря си за брак и получени подаръци от бъдещия съпруг (откуп за дадената дъщеря), е длъжен да я даде за жена. Този откуп се губи от младоженеца в случай на отказ от негова страна да вземе уговорената булка. При нарушаване на задължението на бащата да даде дъщеря си, той е принуден да плати на младоженеца двоен размер на откупа. Ако дъщерята, след като се омъжи, не създаде наследник или умре, съпругът има правото да иска цена за булката от бащата, но зестрата ѝ се връща.

Бъдещата съпруга може да поиска клаузи, включени в договора, които биха лишили съпруга ѝ от правото да я продаде за дълговете си.

Омъжената жена може да притежава своя собственост и запазва правото си на донесената от нея зестра. Тя може да наследява мъжа си заедно със своите деца.

Доминираща идея в семейните отношения между съпрузите е моногамната връзка. Само в случай на бездетност или болест на законната (главна) съпруга съпругът може да вземе наложница, която е подчинена дори и на съпругата.

Право на развод имат и двамата съпрузи, но редът за него е по-опростен за мъжа. Ако съпругът иска да се разведе с жена си, от която има деца, трябва да ѝ заплати зестра и дял за децата (чл. 137 ЗХ). В случай че от брака няма деца – обезщетение и зестра (чл. 138 ЗХ).

Ако съпругът попадне в плен, съпругата може да се омъжи повторно само ако няма средства, с които да се препитава. В този случай след завръщането на съпруга от плен тя е задължена да се върне при него. Изключение от това задължение е, ако мъжът се откаже да живее със своята съпруга и напусне дома.

При изневяра на съпругата тя се наказва много по-строго. Невярната жена се завързва със своя любовник и се хвърлят в река (чл. 129 ЗХ). Както и в други закони от този период не се предвижда наказание за изневяра от страна на съпруга. Само продължаващата изневяра на съпруга ѝ, който напуска дома и „силно опозорява жена си“, дава на съпругата право на развод, след което тя може да отиде в къщата на баща си и да вземе своята зестра.

Неравното третиране между съпрузите се откроява в презумпцията за виновност на съпругата при твърдение за изневяра. Ако съпругът наклевети жена си в изневяра, тя се счита за виновна въпреки липсата на доказателства, които да обезпечат твърдението, докато не докаже противното – чл. 131 ЗХ. Нещо повече, обвинението на омъжена жена от друг човек изисква „божият съд“ да реши нейната правота и искреност. В този случай жената трябва да се хвърли в река като изпитание за своята невинност – чл. 132 ЗХ. За неоснователни обвинения клеветникът е наказван в съда с подстригване на косата около слепоочията (чл. 127 ЗХ). Ако съпругата обаче наклевети съпруга си в изневяра и по своя инициатива го напусне, без той да се разследва от съседите, това също е предпоставка за нейното хвърляне във вода.

Глава на семейството е мъжът. Като такъв, той има силна власт над децата. Той може да ги продава или да ги дава в качеството на залог за свои дългове. Бащата може да предаде дъщеря си на храма като жрица или посветена на божеството Мардук. Според закона тя не може да има деца, но се смята за свободна и има определени права. Нейният баща може да ѝ предостави имущество за ползване. Злословенето от страна на децата по отношение на родителите им се наказва с отрязване на езика, а за побой над родител се отсича ръка.

Освен собствените си деца вавилонското семейство може да осинови други. Осиновите дават нови имена на осиновените си деца и са задължени да ги възпитават и да ги обучават на някакъв занаят. Ако осиновените деца не зачитат своите осиновители, те трябва да се завърнат в стария си дом. След като приемният баща осиновител има собствени деца, той може да изпрати осиновените в стария им дом. В този случай той трябва да заплати определена сума. В случай че бащата осиновител не полага грижи за осиновените деца или не ги третира наравно със своите, те имат право да се завърнат при родителите си.

Родителите имат право да лишат децата си от наследството само след съдебна процедура, в случай на престъпление от страна на детето.

3. Бракът и семейните отношения в Древна Индия според законите на Ману

Влиянието на социокултурните традиции и нормите на обичайното право в Древна Индия се проявява най-ясно в сферата на семейните отношения. Това положение се откроява най-отчетливо при изследването на всичките осем възможности за сключване на брак, разпространени в Древна Индия.

Основно бракът се сключва чрез сделка, която има имуществен характер. В резултат на нея мъжът купува жена, която става негова изключителна собственост.

Съгласно варновата система съпругата трябва да принадлежи към същата варна¹ като съпруга си. В изключителни случаи се позволява на мъжете да сключват брак с жени от по-нисша варна, но се забранява на жени от по-висша варна да сключват брак с мъже от по-нисша варна. За особено сериозен грях се счита женитбата между мъж шудра (нисша варна, неравноправни членове на обществото) и жена брахванка (членове на жреческите родове).

Както при законите на Хамурапи, така и при законите на Ману не е определена минимална възраст за брак. Според брачните условия младежката възраст не е пречка за брака, а напротив, дори се насърчава. Възприето е, че дъщеря, дори и да не е навършила пълнолетие, „трябва да се даде на младоженец от добро семейство, красив“ (IX, чл. 88 ЗМ). Приема се също, че съпругът трябва да е по-възрастен от съпругата си: „Тридесетгодишен мъж трябва да вземе дванадесетгодишно момиче...“ (IX, чл. 94 ЗМ).

В Древна Индия са характерни големите патриархални семейства, глава на които е мъжът.

Съпругата е в пълна зависимост от съпруга и синовете си. Законите на Ману определят положението на жената по следния начин: в детството ѝ се полага да бъде под властта на своя баща, в младостта – под властта на своя съпруг, след смъртта на съпруга – под властта на своите синове. Тази непрекъснатата подчиненост на жената се дължи на разбирането в обществото, че тя в нито един момент от съществуването си не е способна да бъде независима. Законите на Ману изрично предлагат съпругата да почита мъжа си като бог дори ако той „е лишен от добродетели“ (V, чл. 154 ЗМ).

Основната роля на жената в семейството е свързана с раждането и възпитанието на деца, предимно синове, и извършването на възпоменателни обреди за починалите предци. Потомството, подобно на добитъка, е признато за основен вид богатство. Поради това съпругът на майката се счита за законен баща на детето. В този смисъл, до голяма степен жената се приравнява на роб, чието потомство принадлежи на собственика – на мъжа (Prudnikov 2013).

Въпреки че законите на Ману провъзгласяват „взаимната вяроност до смъртта“ като най-висша карма между мъж и жена, е допустимо мъжът да има няколко жени и да се разведе с жена си. Така например се позволява брак с

две жени едновременно, тогава когато „Ако след като едно момиче бъде показано на младоженеца, друго му бъде дадено, той може да се ожени и за двете на същата цена“ (VIII, чл. 204 ЗМ). Съпругът може да доведе и друга жена в къщата, без да се развежда с първата, ако последната е отдадена на пиянство, на всичко лошо, болнава, зловна или разточителна (IX, чл. 80 ЗМ). Според установените правила мъжът може да вземе на осмата година от брака друга жена, ако съпругата му не ражда деца, ако роди мъртви деца – на десетата, ако ражда само момичета – на единадесетата година, но ако говори грубо – веднага (Lyashenko 2012).

Жената не може да напусне семейството дори ако мъжът я продаде или я напусне. Дори и в тези случаи тя продължава да се счита за негова съпруга. За прелюбодеяние жената се наказва със смърт.

В същото време, според редица норми жената в никакъв случай не е безправна. Позицията на жената майка е особено подчертана. Тя се приема за пазителка на огнището и възплъщение на богинята на земята. Моралът изисква почит към майката, която не трябва да бъде наранявана и оставяна в безпомощно състояние.

Бащата има пълна власт над децата си. Въпреки че се счита за грях, продажбата на жена и деца е разрешена. Продажбата на синове по правило не води до превръщането им в роби. Синове, дарени и продадени на бездетни семейства, получават всички права на преки роднини при новите родители.

След смъртта на родителите имуществото се разпределя между синовете или остава при най-големия син, който става пазител на по-малките братя в дома. Дъщерите са изключени от наследството, но братята им предоставят част от своя дял като зестра. Завещанието в древното индийско законодателство не е познато.

4. Семейните отношения в Древен Китай

Основната цел на брака в древнокитайското общество е да се осигури физическото и духовното възпроизводство на семейството, което е възприето, че се постига чрез раждането на предимно мъжко потомство, така че човек да може да служи правилно на починалите предци и да продължи семейната си линия.

В Древен Китай бракът е сключван от родителите на съпруга и съпругата. Нарушаването на това споразумение е последвано не само от санкция за неправната страна, но и отговорност на най-възрастните от семейството.

Определени са долни и горни граници на брачната възраст (за мъже от 16 до 30 години, за жени от 14 до 20 години). Държавата участва в спазването на тези възрастови граници, следейки те да не бъдат нарушавани. Съставяни са списъци на хората, навършили максималната брачна възраст, като според правилото мъж, навършил 30 години, трябва да се ожени за жена на 20 години.

Междукласовите бракове са забранени, особено тези между свободни хора и роби. Нарушаването на това правило води до търсене на наказателна отговорност.

Семейството е голямо, патриархално и с култ към предците. Допуска се съпругът да има второстепенни съпруги и наложници, особено в случай на безплодие на съпругата. Броят им се определя в зависимост от социалния му статус.

В Древен Китай силата на мъжа и бащата играе голяма роля в семейните отношения. Съпругата е под пълната власт на мъжа си. Тя няма лична собственост. Има твърде ограничено право да наследява.

В китайското традиционно право, за разлика от други източни правни системи, разводът се насърчава или директно предписва под заплахата от наказание в случай на нарушение на „брачния дълг“. Съпругата практически няма право да напусне съпруга си или да възрази срещу искане от негова страна за развод. Според древнокитайското правило жената трябва да остане със своя съпруг в земния и в отвъдния си живот. На съпругата не е позволено за се омъжи повторно (Batayr et al. 2003).

Убийство на син, внук, снаха вследствие на побой, нанесен от баща, майка, дядо и баба по бащина линия, не представлява престъпление до XIX век.

БЕЛЕЖКИ

1. Варна – съсловна общност в Индия, обединена на основа съвкупност от религиозни, военни, а по-късно и на социални и професионални признаци: брахмани – жреци, философи, учени, религиозни водачи; кшатрии – политици, пълководци, офицери, светски владетели; вайши – занаятчии, земеделци, търговци; шудри – работници и слуги).

ЛИТЕРАТУРА

- БАТЫР, К.; ИСАЕВ, И., 2003. *История государства и права зарубежных стран*. Москва: ТК Велби. ISBN 5-98032-107-1.
- ГРАФСКИЙ, В., 2007. *Всеобщая история права и государства*. Москва: Норма. ISBN 5-89123-941-8.
- ЛЯШЕНКО, Е., 2012. О формах брака по древнеиндийским источникам, *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева*, Т. 61, №2, с. 156 – 162. ISSN 2076-7919.

- НЕЙКОВА, М., 2018. Служебният обмен на данни – водещ принцип в комплексното административно обслужване. *Административно право – съвременни тенденции в правораздаването и доктрината*, с. 23 – 31. Варна: Икономически университет – Варна. ISBN 978-954-21-0972-3.
- НЕЙКОВА, 2016. Мобилно здравеопазване – предизвикателства пред националната правна система, *Сборник с доклади от международна научна конференция на ВСУ „Черноризец Храбър“*, с. 26 – 35. Варна: ВСУ. ISSN:1313-2363.
- ПРУДНИКОВ, М., 2013. *История государства и права зарубежных стран*. Москва: Юрайт, ИД Юрайт. ISBN 978-5-9916-2199-1.
- ТОМСИНОВ, В., 2011. *Государство и право Древнего Египта*. Москва: ИКД „Зерцало-М“. ISBN 978-5-94373-187.
- İLYAZ, E, 2024, *Milletlerarasi Aile Hukukunda Çocuğun Vesayet*. Bourgas: BFU. ISBN 978-619-253-033-4.

REFERENCES

- BATAYR, K.; ISAEV, I., 2003. *Istoriya gosudarstva i prava zarubezhnykh stran*. Moskva: TK Velbi. ISBN 5-98032-107-1.
- GRAFSKIY, V., 2007. *Vseobshchaya istoriya prava i gosudarstva*. Moskva: Norma. ISBN 5-89123-941-8.
- LYASHENKO, E., 2012. O formah braka po drevneindiyskim istochnikam, *Vestnik Volzhskogo universiteta im. V. N. Tatishcheva*, vol. 61, no. 2, pp. 156 – 162. ISSN 2076-7919.
- Neykova, M., 2018. Sluzhebniyat obmen na dannii – vodesht printsip v kompleksnoto administrativno obsluzhivane. *Administrativno pravo – savremenni tendentsii v pravorazhdavaneto i doktrinata*, pp. 23 – 31. Varna: Ikononicheski universitet – Varna. ISBN 978-954-21-0972-3.
- NEYKOVA, 2016. Mobilno zdraveopazvane – predizvikelstva pred natsionalnata pravna sistema, *Sbornik s dokladi ot mezhdunarodna nauchna konferentsiya na VSU „Chernorizets Hrabar“*, pp. 26 – 35. Varna: VSU. ISSN:1313-2363.
- PRUDNIKOV, M., 2013. *Istoriya gosudarstva i prava zarubezhnykh stran*. Moskva: Yurayt, ID Yurayt. ISBN 978-5-9916-2199-1.
- TOMSINOV, V., 2011. *Gosudarstvo i pravo Drevnego Egipta*. Moskva: IKD „Zertsalo-M“. ISBN 978-5-94373-187.
- İLYAZ, E, 2024, *Milletlerarasi Aile Hukukunda Çocuğun Vesayet*. Bourgas: BFU. ISBN 978-619-253-033-4.

MARRIAGE AND FAMILY RELATIONS IN ANCIENT EASTERN CIVILIZATIONS

Abstract. This article examines the relationships related to marriage and family in the countries of the Ancient East. Their specifics in Ancient Egypt, Babylon, Ancient India and Ancient China are presented. Their study makes it possible to reach the genesis and trace and better explain the development of marriage and family relations.

Keywords: marriage; family relationships; history of law; Ancient East

✉ **Dr. Hristo Pavlov, Assoc. Prof.**

Burgas Free University
E-mail: hrpavlov@bfu.bg